

MEHMED MUJEZINović

TURSKI NATPISI XVI VIJEKA IZ NEKOLIKA MJESTA BOSNE I HERCEGOVINE

U prošloj svesci ovog časopisa (Prilozi II 1951, 95—114) objavljeni su turski natpisi u Sarajevu iz XVI vijeka uz kratak osvrt o značaju i važnosti ovih epigrafskih podataka.

U ovoj svesci donosim orijentalne natpise XVI vijeka iz nekih mjesta Bosne i Hercegovine. Svi su ti natpisi u ovome radu sređeni hronološki. Oni potiču iz sljedećih mjesta:

I Banja Luka

1 natpis na Ferhad-pašinoj džamiji iz 987 = 1579/80

2 natpis na Defterdarovoj džamiji iz 1003 = 1594/95

II Foča

1 natpis na Carevoj džamiji iz 906 = 1500/501

2 natpis na nadgrobnom spomeniku Ibrahima, sina Huseinova iz 953 = 1546/47

3 natpis na nadgrobnom spomeniku Ibrahima, sina Hasana Nazira 1—10 džumada II 957 = 17—26 VI 1550

4 natpis na Aladža džamiji iz 957 = 1550/51

5 natpis na nadgrobnom spomeniku Hasana Nazira 21—30 zilhidže 960 = 27 XI — 5 XII 1553

6 natpis na Mustafa pašinoj džamiji iz 961 = 1553/54

7 natpis na nadgrobnom spomeniku Defterdar Memi Šahbega iz 993 = 1585

8 natpis na Kadi Osmanovoj (Šehovoj) džamiji iz 1002 = 1593/94

III Livno

1 natpis na Balagijinoj džamiji iz 920 = 1514/15

2 natpis na džamiji Muhamed Spahije iz 971 = 1563/64

3 natpis na Mustafa begovoj džamiji iz 985 = 1577/78

4 natpis na Dukatarovoj džamiji iz 996 = 1587/88

IV Mostar

1 natpis na Vučjakovića džamiji iz 935 = 1528/29

2 natpis na Čejvan-čehajinoj džamiji iz 960 = 1552/53

V Počitelj

1 natpis na Hadži Alijinoj džamiji iz 970 = 1562/63

VI Rogatica

1 natpis na Carevoj džamiji iz 980 = 1572/73

2 natpis na nadgrobnom spomeniku Rukije iz 993 = 1585

VII Travnik

1 natpis na Hasanaginoj džamiji iz 956 = 1549/50

VIII Ustikolina

1 natpis na nadgrobnom spomeniku Seferage sina Jusufova iz 977 = 1569/70

IX Vitez

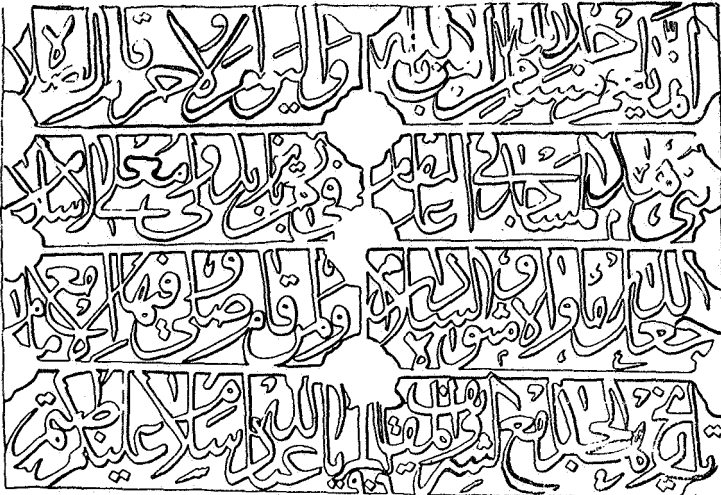
1 natpis na Ahmedaginoj džamiji iz 998 = 1589/90

1

906 = 1500/501

NATPIS NA CAREVOJ DŽAMIJI U FOČI

Ovaj natpis je napisan na arapskom jeziku u četiri stiha i isklesan lijepim nesh pismom na kamenoj ploči veličine 60 × 90 cm, uzidanoj nad glavnim ulazom džamije u veoma lijepo izrađenom i ukrašenom kamenom portalu. Slova izbočena i mjestimično vokalizirana. Podloga natpisa obojena plavom, a slova običnom crnom bojom. Slova su vjerovatno prvotno bila pozlaćena.

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْأَقَامِ الصَّلَاةِ	أَتَمَّا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمْنٍ بِاللَّهِ
فِي زَمَنِ بَايَزِيدَ وَوَلِيٍّ مُعَلِّيٍّ الْإِسْلَامِ	بُنَى هَذَا الْمَسْجِدَ فِي الْأَعْلَى الْمَقَامِ
وَلَمَنْ قَامَ وَصَلَّى فِيهَا مَعَ الْأِمَامِ	جَعَلَ اللَّهُ مَا وَآهَ وَمُشَاهِدَةَ دَارِ السَّلَامِ
يَا عِبَادَ اللَّهِ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ	تَارِيخُ هَذَا الْجَامِعِ الشَّرِيفِ وَالْمَقَامِ

٩٠٦

Božje hramove podiže samo onaj ko vjeruje boga, sudnji dan i obavlja propisane molitve.

Ova je džamija sagrađena na uzvišenom mjestu u doba Bajezida Svetog, promicatelja islama.

Neka bog učini raj utočištem njemu i onom ko se u njoj bude molio za imamom.

Hronogram ovoj časnoj džamiji i svetištu (glasi):

»O sluge Allahove, neka je mir (božji) s vama i neka vam je ugodno (ovo mjesto).

Kada saberemo brojčanu vrijednost pojedinih slova u kronogramu ovog natpisa dobićemo godinu 906, kako to proizlazi i iz ovog zbira:

2 ع = 20 + 4 ا = 4 + 2 ع = 140 + 2 ب = 4 + د = 4 + 4 ل = 120
 + ه = 5 + س = 60 + 3 م = 120 + ك = 20 + ط = 9 + ت = 400 = 906
 (Počinje 28 VII 1500 do 16 VII 1501).

Pored kronograma godina natpisa izražena je, kako vidimo i brojkama.

Koliko se do sada zna ovo je najstariji sačuvani natpis u Bosni i Hercegovini na građevinama turskog doba.

Iz natpisa saznajemo da je džamija sagrađena 1500/501 u doba i na ime sultana Bajezida II (1447–1512), pa je po tome prozvana i u narodu poznata kao Careva džamija. Ona je istodobno i najstarija od 16 fočanskih džamija. Situirana je na jednoj uzvišici iznad Pazarišta u staroj čaršiji. Ova džamija ima jače izduženu osnovicu (10,50 × 19 m), pa se po tome razlikuje od drugih džamija. Ima od kamena izrađeni minber i drveni mahfil.

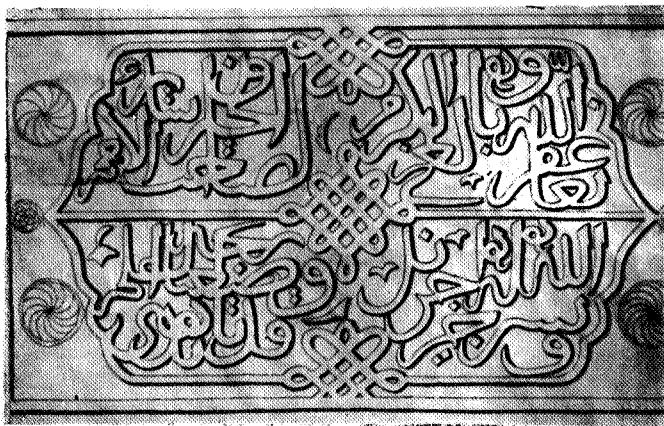
2

920 = 1514/15

NATPIS NA BALAGIJI NOJ DŽAMIJI U LIVNU

Ovaj natpis je sastavljen u dva stiha na arapskom jeziku i isklesan na kamenoj ploči veličine 55 × 93 cm. Pismo neispisan sulus. Slova izbočena. Natpis ima interesantno ornamentisan okvir u obliku spirale i ruža.

Izdanje: Ahmed Aličić, Livanjske džamije, Glasnik IVZ IX (1941), 389 (prepis i prevod natpisa nepotpuni).

غفر الله تعالى بالرزق والكرم
 لصاحب الخير وسائر الامم
 قد وضعنا تاريخه بذهبي القلم
 ويسر الله له اجر جزيل

Neka bog časno i plemenito oprostí (grijehe)

Dobrotvoru i ostalim vjernicima,

I neka njemu (dobrotvoru) podijeli obilnu nagradu.

Postavismo joj (džamiji) hronogram: »Sa zlatnim perom«.

Hronogram ovog natpisa kako ga je pročitao Aličić glasi:

« وضعنا تاريخه العلم قديداً تابعين ». Međutim takvo čitanje hronograma, ne može nam ništa kazati o tome kada je sagrađena ova džamija, kako to i sam Aličić zaključuje, jer ako saberemo vrijednost pojedinih slova u ovom hronogramu dobivamo godinu 643 (1245/46), a to je nemoguće. Istina u hronogramu manjkaju diakritičke tačke pa ga je s toga, a i obzirom na posebni način pisanja pojedinih slova ovog natpisa, dosta teško odgonetnuti. Moje čitanje hronograma ovog natpisa glasi: بذهبي القلم. Kada saberemo brojčanu vrijednost pojedinih slova ovako pročitano g hronograma dobićemo godinu 920, kako to vidimo i iz sljedećeg zbira: $2 \text{ ب} = 4 + 3 = 700$
 $+ 5 = 5 + 4 = 10 + 1 = 1 + 2 \text{ ل} = 60 + 3 = 100 + 4 = 40 = 920$
 (Počinje 26 II 1514 — 15 II 1515).

Aličić ne mogavši na osnovu svog čitanja ustanoviti godinu gradnje džamije poslužio se narodnom tradicijom, prema kojoj bi trebalo, da je ova džamija sagrađena na godinu dana prije Glavice džamije, tj. 995 (1586/87). Međutim na osnovu moga čitanja hronograma proizlazi da je Balaguša sagrađena 920, dakle na 74 godine prije Glavice džamije. Prema tome, opet, Balaguša džamija je po datumu gradnje starija i od same Sinan-Čauševe džamije za koju Aličić kaže, da je sagrađena 1529.

Balagijina (Balaguša) džamija situirana je na jednom brežuljku pred vratima Starog grada. Po nazivu Balagijina zaključujemo, da ju je sagradio neki Balagija, o kome ništa pouzdano ne znamo. Nije nam se sačuvala ni vakufnama ove

džamije. Tradicija veli, da je Balagija sahranjen u dvorištu svoje džamije. Tu se zaista nalazi jedan lijepo izrađen sarkofag s nišanima, koje tradicija označuje kao dobrotvorov grob.

Blagijina džamija je ujedno i najljepši arhitektonski spomenik starog Livna. Naročito treba istaknuti, da su unutarnji zidovi i unutrašnjost kupole ukrašeni slikarijama, koje predstavljaju stabla krušaka i šljiva sa zrelim plodovima. Taj dekor potječe, po svoj prilici još iz doba same gradnje džamije. Prema tomu ovo bi bio i jedan od najstarijih dekora džamija u našim krajevima.

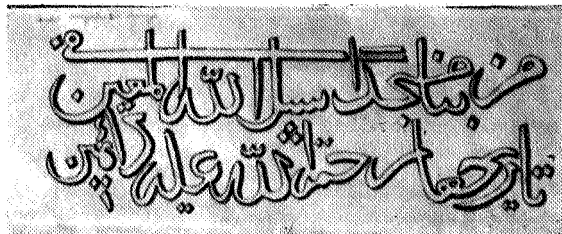
3

935 = 1528/29

NATPIS NA VUČJAKOVIĆA DŽAMIJI U MOSTARU

Natpis je na arapskom jeziku, isklesan na kamenoj ploči velične 20×35 cm koja je uzidana nad glavnim ulazom u džamiju. Pismo dosta slab nesh. Slova izbočena.

Izdanja: Evliya Čelebi, Seyahatnamesi VI (1318), 484 (nepotpun prepis natpisa). Up. S. Kemura, Iz sejahatname Evlija Čelebije, GZM XX (1908), 330.

من بنا مسجدًا في سبيل الله المعين
تاريخها رحمة الله عليه دائمين

Ko sagrađi džamiju na božjem putu,

Hronogram njen je: »Božja milost neka je na njega (dobrotvora) uvijek«.

Hronogram ovog natpisa sadržan u riječima »رحمة الله عليه دائمين« daje nam godinu 935, kako nam to pokazuje i sljedeći zbir broježane vrijednosti pojedinih njegovih slova: ر = 200 + ح = 8 + 2 م = 80 + ت = 400 + 3 ا = 3 + 3 ل = 90 + 2 ه = 10 + ع = 70 + 2 ي = 20 + د = 4 + ن = 50 = 935.

U Evlijinom prepisu ovog natpisa stoji napisano بنى mj. بنا, zatim je ispuštena riječ اِذَا iz riječi سبيل الله i konačno riječ تاريخها napisana je تاريخها. Kod njega je ispod teksta natpisa zabilježena godina 878 mj. 935.

Vučjakovića džamija prema prednjem natpisu sagrađena je 935 godine, dok bi prema zakladnici trebalo, da je sagrađena mnogo kasnije. Naime originalna zakladnica Vučjakovića Nesuh-age datirana je koncem džumada II 972 (24 I — 4

II 1564). Prema tome između datuma natpisa i vakufname pojavljuje se razlika od 40 godina. Kako, dakle, da opravdamo ovu razliku i dovedemo u vezu zakladnicu i ovaj natpis.

U originalnu zakladnicu ne možemo sumnjati. Međutim ako detaljnije promotrimo ovaj natpis uočićemo, da je on obzirom na druge natpise iz XVI vijeka dosta primitivan, malen prema veličini objekta, dosta slabo ispisan i bez okvira i dekoracije.

Na osnovu toga može se zaključiti, da je ovaj natpis naknadno postavljen, možda prilikom kakvog popravka džamije, a godina hronograma proizvoljno stavljena.

Prednji natpis ne kaže nam ime osnivača džamije. Međutim iz spomenute zakladnice znamo da ju je sagradio Vučjaković Nesuh-aga. Po nazivu aga možemo zaključiti da je bio u nekoj službi, a pretpostavlja se da je Nesuh-aga bio rodom iz Ljubuškog.

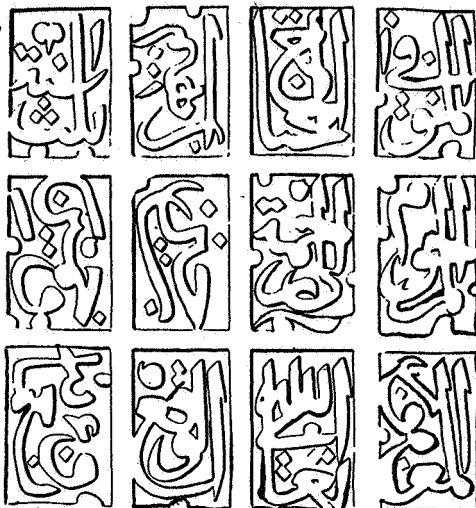
Vučjakovića džamija nalazi se Pod Lipom, a u njezinoj arhitekturi ima elementa gotske arhitekture: kapiteli na mramornim stupovima i šiljati i uski prozori. Ulaz na munaru džamije je sa vanjskih sofa, što je inače velika rijetkost.

4

953 = 1546/47

NATPIS NA NADGROBNOM SPOMENIKU IBRAHIMA SINA HUSEJINOVA U FOČI

Natpis je sastavljen u prozi na arapskom jeziku i isklesan u 12 četvornih polja na uzglavnom nišanu Ibrahimâ sina Husejnova u dvorištu Atik Ali-pašine džamije u Foči. Nišani na kojima se nalazi ovaj natpis klesani su iz skopaljskog kristala. Pismo nesh. Slova izbočena.

التوفى المرحوم المغفور المحتاج الى رحمة الله تعالى
ابراهيم بن حسين الوقع سنة ثلث وخمسين وتسعمائة

Umri, (od boga) pomilovani, pokojni, potreban milosti uzvišenog boga Ibrahima sin Husejnov. (To se) dogodilo godine 953 (= 4 III 1546 do 21 II 1547).

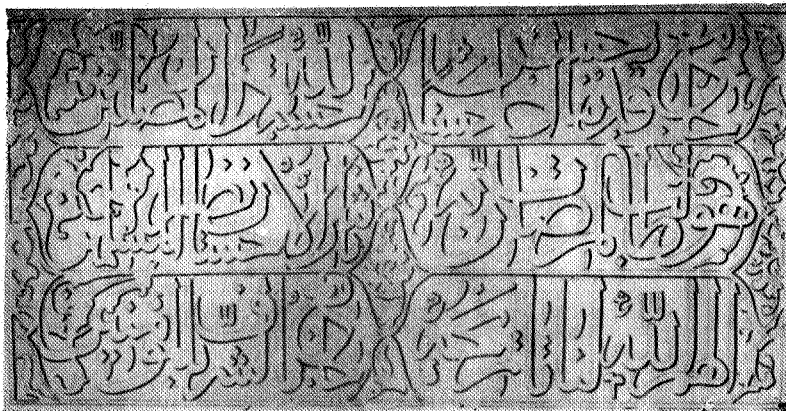
5

956 = 1549/50

NATPIS NA HASANAGINOJ DŽAMIJI U TRAVNIKU

Ovaj se natpis sastoji iz tri stiha na arapskom jeziku, a isklesan je na kamenoj ploči veličine 49 × 94 cm, uzidanoj nad glavnim ulazom u džamiju. Natpis je ukrašen vegetabilnim ornamentima, koji se vješto prepliću sa slovima, pa cijeli natpis daje nam utisak ornamenta. Pismo lijep sulus. Slova natpisa u početku su vjerovatno bila pozlaćena, pa je kasnije podloga natpisa premazana plavom, a slova bijelom bojom. Slova izbočena i mjestimično vokalizirana.

Izdanja: Evliya Čelebi, Seyahatnamesi V (1315), 443 (zadnji stih natpisa). Up. S. Kemura, Iz sejahatname Evlija Čelebije, GZM XX (1908), 193.

حسبة لله دار الصلّين
ناشرُ الاحسان نصير المسلمين
جامع بالشرف بالمؤمنين

جامع قد بنا حسن انا حسنا
هو طالب لمرضات ربه
المهم الله لنا ذريخه

Hasan-aga sagradi ovu džamiju kao dobro djelo,
Za božju ljubav, da služi kao bogomolja,
On (dobrotvor) traži božje zadovoljstvo,
Vrši dobra djela, pomaže muslimane.
Bog nam nadahnu njezin hronogram:
»Časno sastajalište vjernika«.

Iz natpisa vidimo da je ovu džamiju sagradio neki Hasan-aga 956 godine, kako nam to pokazuje i sljedeći zbir brojčane vrijednosti pojedinih slova hronograma: ح = 3 + 3 ا = 3 + 3 م = 120 + ع = 70 + 2 ب = 4 + 2 ل = 60 + ش = 300 + ر = 200 + ف = 80 + و = 6 + 2 ن = 100 + ي = 10 = 956 (Počinje 30 I 1549 — 19 I 1550).

Hasan-agina džamija leži zapadno od travničke tvrđave, a poznata je pod imenom Jeni-džamija. Po tome nazivu bi mogli suditi da je na ovom mjestu ranije bila druga manja džamija.

O osnivaču ove džamije Hasan-agi nemamo nikakvih podataka, ali iz titule aga možemo pretpostavljati, da je bio možda dizdar travničke tvrđave.

Dok je gornji natpis sa kaligrafske i dekorativne strane sasvim uspio, dotle se u njemu nalaze izvjesne gramatičke i stilističke nepravilnosti. Takvi su, stilski neuspjeli prvi i zadnji polustihovi natpisa. Ostali dio natpisa kao da je kopija natpisa sa Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu, jer su upotrijebljene skoro iste riječi. To nam daje povoda da tvrdimo da sastavljač ovog natpisa nije bio dobar stilista pa se poslužio stilski odlično uspjelim natpisom sa Husrev-begove džamije.

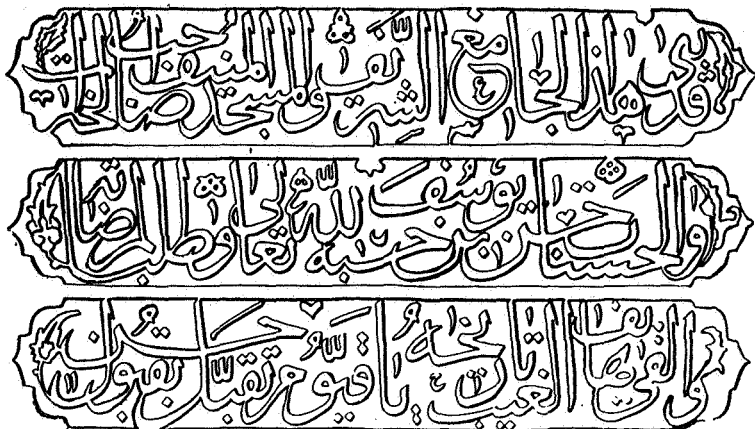
6

957 = 1550/51

NATPIS NA ALADŽA DŽAMIJI U FOČI

Natpis je napisan arapskim jezikom i ispisan lijepim nesh pismom u tri reda od kojih su prva dva u prozi, a posljednji u stihu. Ovaj natpis isklesan je na kamenoj ploči veličine 50 × 90 cm uzidanoj nad glavnim ulazom u džamiju. Podloga natpisa obojena je plavom bojom, a slova pozlaćena. Natpis sa svojim pismom i vegetabilnim ornamentima djeluje veoma lijepo.

Izdanja: Evliya Čelebi, Sijahatnamesi VI (1318), 433 (nepotpun prepis) up. Kemura GZM XX (1908), 311; Zarzycki, Arndt i Stratimirović, Aladža džamija u Foči GZM III (1891), 103—104 (nepotpun prepis i prevod natpisa); Alija Bejtić, Aladža džamija u Foči, El-Hidaje VII (1943/44), 71 (nepotpun prepis u transkripciji latinicom i prevod natpisa).

وقد بنى هذا الجامع الشريف والمسجد الشريف صاحب الخيرات
 والحسنات حسن بن يوسف حسبة لله تعالى وطلبا لمرضاته
 والى هاتف الغيب تأريخه يا قيسوم تقبل ببول حسن

Ovu časnu džamiju i uzvišeni mesdžid sagradio je u ime uzvišenog boga dobrotvor Hasan sin Jusufov za ljubav bogu, želeći time postići božje zadovoljstvo.

Tajni glas izreče joj hronogram:

»O vječni (bože) primi (ovo djelo) lijepo.«

Brojčana vrijednost pojedinih slova u kronogramu iznosi 957 kako nam to pokazuje i sljedeći zbir:

$2 \text{ ى} = 20 + 1 = 1 + 3 \text{ ق} = 300 + 2 \text{ و} = 12 + 2 = 40 + 3 \text{ ت} = 400$
 $+ 3 \text{ ب} = 6 + 2 \text{ ل} = 60 + 8 \text{ س} = 60 + 2 \text{ ن} = 50 = 957$ (Počinje 20 I 1550 do 8 I 1551).

U Foči na desnoj obali Čehotine kojih 1500 m od njezina utoka u Drinu u ravnici i zelenilu smještena je Aladža-džamija, remek djelo osmanske arhitekture u Bosni i Hercegovini. Ime Aladža tj. Šarena dobila je po živopisu, jer su od osobite umjetničke vrijednosti geometriški i vegetabilni ornamenti, koji su narisani po vanjskim zidovima trijema i u unutrašnjosti ove džamije.

Iz natpisa vidimo da je Aladžu sagradio 1550/51 godine Hasan sin Jusufov, o kojem ćemo nešto kazati kasnije.

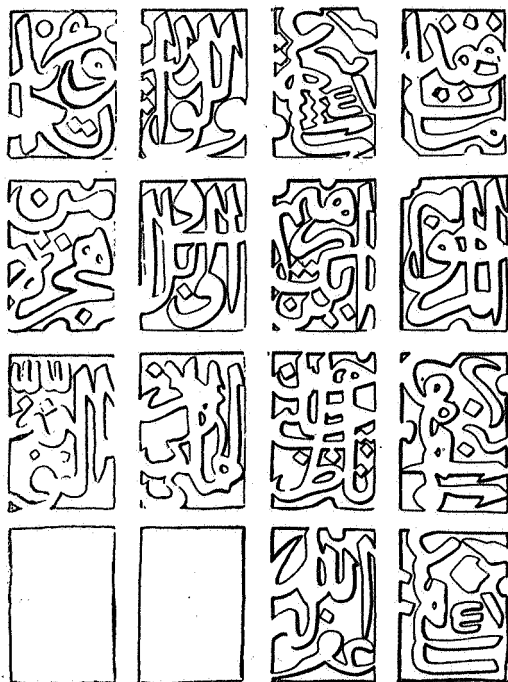
7

1—10 džumadel-ahira 9 (57) = 17—26 VI 1550

NATPIS NA NADGROBNOM SPOMENIKU IBRAHIM-BEGA SINA HASANA
NAZIRA U FOČI

Ovaj natpis na arapskom jeziku u prozi isklesan je nesh pismom u 16 četvornih polja na uglavnom nišanu nadgrobnog spomenika Ibrahim bega, pokopanog u zasebnom turbetu u dvorištu Aladža džamije. Na svakoj strani nišana kvadratne osnove (16 × 16 cm) nalaze se po četiri polja, od kojih su dva oštećena tako da su im slova potpuno uništena, kako se to vidi i na faksimilu natpisa.

Izdanja: Zarzyicki, Arndt i Stratimirović, Aladža džamija u Foči GZM III (1891), 105 (nepotpun i netačan prepis i prevod natpisa); Alija Bejtić, Aladža džamija u Foči, El-Hidaje VII (1943/44), 72 (nepotpun prepis i prevod natpisa).

فقد مات المرحوم ————— يوم المغفور السَّعيدُ
 الشَّهيدُ إبراهيم بك بن حسن چلبی ناظر غفر الله له
 ولوالديه في اوائل جمادى الاخرى (oštećeno ...)
 وتسمانه من هجرة النبوية (oštećeno

Umro je (od boga) pomilovani, pokojni, sretni šehid, Ibrahim-beg sin Hasana Čelebi Nazira. Neka bog oprostí (grijehe) njemu i njegovim roditeljima. Početkom džumadel-ahira (... oštećeno) i devet stotina po hidžri (... oštećeno).

Kako vidimo na ovom spomeniku oštećen je upravo onaj dio natpisa koji označava jedinice i desetice u datumu smrti Ibrahim-begove. Prema tome na osnovu ovog natpisa nije moguće ustanoviti tačnu godinu Ibrahim-begove smrti. Međutim postoji tradicija prema kojoj je Ibrahim-beg poginuo pri gradnji očeve džamije, pa ga je otac sahranio u ovo turbe koje je podigao i odredio za sebe. U pomanjkanju drugih izvora na osnovu kojih bi tačno ustanovili godinu smrti Ibrahim-begove poslužićemo se navedenom tradicijom i datumom natpisa sa Aladža džamije. Prema natpisu džamija je dovršena 957, a njezina izgradnja mogla je trajati par godina pa je Ibrahim-beg mogao u to vrijeme poginuti. Kao najvjerojatnije uzimamo da je Ibrahim-beg poginuo 957 i to od 1—10 džumada II (= 17 do 26 VI 1550).

Neki historiografi tvrde da je Ibrahim-beg morao poginuti u boju. Tu svoju tvrdnju oni zasnivaju na tome što je u natpisu Ibrahimbegovu spomenuta riječ »šehid«. Međutim riječ »šehid« u šeriatsko-pravnoj terminologiji označuje ne samo onoga koji je poginuo u boju nego i onoga ko je poginuo kojim nesretnim slučajem.

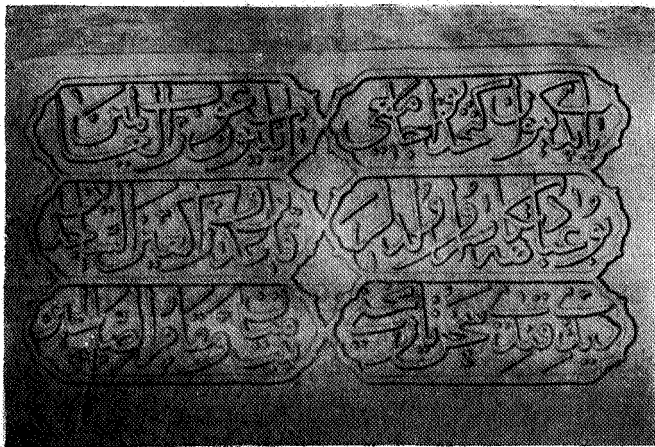
Evlija Čelebi u Sijahatnami kaže da je u ovom turbetu pokopan osnivač Aladža džamije Hasan, budimski defterdar.

8

960 = 1552/53

NATPIS NA ČEJVAN-ČEHAJINOJ DŽAMIJI U MOSTARU

Natpis je sastavljen u tri stiha na turskom jeziku, isklesan na kamenoj ploči veličine 28 × 57 cm, uzidanoj nad ulazom u džamiju. Pismo sulus, slova izbočena. Ispod ovog nalazi se još jedan natpis iz g. 1303 (1885/86), koji se odnosi na popravak ove džamije.

ایلیوب عون رب العالمین
قاعیدین و راکمین الساجدین
بیت مئتان و مقام الصالحین

یا پدی کیوان کتخدا بو جامعی
بو عباد تکاهه مسرور اولدیر
دیدي قنهدی سُغْن تاریخی

Čejvan-čehaja sagrađi ovu džamiju
 Uz pomoć gospodara svjetova.
 Ovoj bogomolji se obradovaše oni
 Koji se klanjaju i ničice padaju.
 Kandi joj reče hronogram riječima:
 »Kuća božja, mjesto dobrih ljudi«.

960

Po ebdžed sistemu iz hronograma dobićemo godinu 960, a to nam pokazuje i zbir broježane vrijednosti pojedinih slova njegovih:

ب = 2 + 2 ی = 20 + ت = 400 + 3 م = 120 + 3 ن = 150 + 4 ا = 4 + و = 6 + ق = 100 + 2 ل = 60 + ص = 90 + ح = 8 = 960. (Počinje 18 XII 1552 — 6 XII 1553).

Zbir 960 isklesan je i brojkama ispod teksta natpisa.

O pjesniku Kandi koji je spjevao ovaj natpis nemamo za sada nikakvih podataka.

Iz natpisa, dakle, saznajemo da je džamiju sagrađio 1552/53 Čejvan-čehaja, o kojem nemamo bližih podataka. Ova je džamija situirana na Velikoj Tepi iznad Starog mosta. Prema podacima koje nam pruža drugi natpis iz 1885/86 vidimo, da je džamija te godine obnovljena.

9

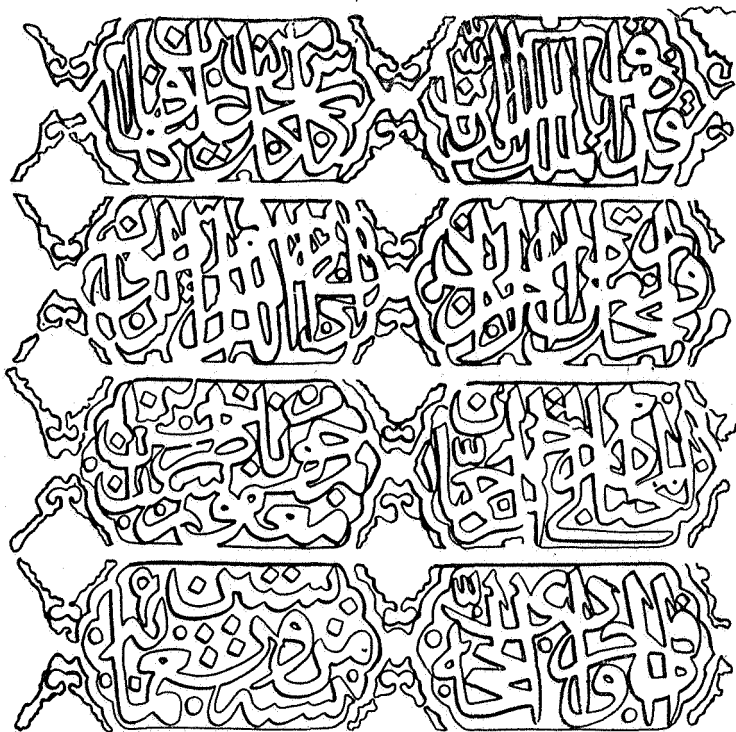
21—30 zilhidže 960 = 27 XI — 5 XII 1553

NATPIS NA NADGROBNOM SPOMENIKU HASANA NAZIRA U FOČI

Nadgrobni spomenik na kome se nalazi ovaj natpis označuje grob Hasana Nazira, osnivača Aladža-džamije, a postavljen je na veliki kameni sarkofag i situiran u dvorištu pred mihrabom te džamije. Nišani i sarkofag umjetnički su izrađeni od bijelog mramora. Natpis je uklesan dželi-pismom na sve četiri strane uzglavnog nišana, koji ima osnovicu 16 × 16 cm.

Izdanja: Zarzycki, Arndt i Stratimirović, Aladža džamija u Foči, GZM (1891), 105 (nepotpun prepis i prevod natpisa); Alija Bejtić, Aladža džamija u Foči, El-Hidaje VII (1943/44), 72 (nepotpun prepis i prevod natpisa).

كاس كل من عليها فان	قد ذاق بامر الملك الديان
الى دار الكرامة والرضوان	وارتحل من دار الاحزان
مرحوم مفقود حسن ناظر بن ستان	المحتاج الى رحمة الرحمان
من سنة ستين وتسعمائه	في اواخر ذى الحجة

Naredbom pravednog vladara, sudije ispio je čašu smrti (doslovno: ispio je čašu: »sve je na ovom svijetu prolazno«) i preselio se iz kuće tuge u dom počasti i zadovoljstva, (a koji je) potreban božijoj milosti, pomilovani, pokojni Nazir Hasan sin Sinanov. Krajem zilhidže devet stotina i šezdesete godine (= 27 XI do 5 XII 1553).

Osim natpisa sa Aladža džamije i natpisa sa nadgrobnog spomenika Hasana Nazira imamo još dokumenata, koji nam prilično osvjetljavaju ličnost ovog dobrotvora.

U Gazi Husrev begovoj biblioteci u Sarajevu (v. Inv. br. 343) nalazi se drugi svezak komentara Kurana od Ebul-lejs Samarkandije na kojem rukopisu na poleđini stoji sljedeća bilješka na arapskom jeziku:

قد وقعت هذا المجلد الثاني من تفسير الشيخ الفقيه ابى الليث رحمه الله عليه لاولادى الصالحين لمطالعة منه وكل من كان اهلا
 لها من علماء المقيمين في نفس فوجه الجروسة وانا اضعف العباد حسن بن يوسف الدوجوى والله على ما نكتب شهيد و رقيب
 حرر في اوائل شهر محرم الحرام من شهر سنة اثني اربعين و تسعمائة

»Zavještao sa n ovaj drugi svezak komentara Kurana od učenjaka pravnika Ebul-Lejsa — bog mu se smilovao — u svrhu da ga čitaju moja dobra djeca i oni koji budu sposobni od učenih ljudi u Foči, neka je sačuvana (od propasti). Ja

sam najslabiji rob (božji) Hasan sin Jusufov, Fočak. Bog nam je svjedok i staratelj o onom što smo napisali. Ovo je napisano početkom muharema 942 godine (t. j. od 1 do 10 muharema 947 = 8 V do 17 V 1540).

Iz ove bilješke napisane možda i vlastitom rukom zavještača vidimo da je Nazir Hasan bio rodom iz Foče ili njezine okolice i da je imao više djece sposobne čitanju knjiga na arapskom jeziku. Da se i sam Hasan bavio naukom potvrđuje nam njegova titula »Celebi«, koja se davala učenim ljudima.

U ovom zapisu nema naziva »Nazir«,¹ a kojeg nalazimo u natpisu na nadgrobnom spomeniku njegovom i njegova sina, iz čega se daje zaključiti da je Hasan na taj polažaj imenovan kasnije nakon objavljivanja turskog rudarskog zakona.

Potrebno je napomenuti da se natpis na nadgrobnom spomeniku dobrotvora Hasana ne slaže sa natpisom na Aladža džamiji u pogledu očeva mu imena, jer dok je u natpisu na džamiji ocu mu ime Jusuf, dotle je ovdje Sinan. Međutim ta oprečnost u ovom imenu ne može nas dovesti u zabunu kada znamo da su Turci ako ne uvijek a ono često uz ime Jusuf dodavali nadimak Sinanudin, a koje se u skraćenom obliku upotrebljava kao Sinan.

Godine 1542 Hasan Nazir piše jedno pismo Dubrovčanima na našem jeziku u kojem ističe prijateljstvo s dubrovačkom vlastelom i moli da se eminu Mehmedbegu dozvoli uvid u deftere kako bi ustanovio gdje je pogriješio.

Iz jednog hudžeta od godine 1548 vidimo kako Hasan Nazir naređuje eminima carskih hasova u rudnicima da dohodarinu uredno ubiru i da se prilikom ubiranja resmova raja ne napada.

Kao sigurno može se uzeti da je Hasan 13 godina bio upravitelj rudarstva u Bosni. O tome da je ovaj dobrotvor bio i budimski defterdar nemamo nikakvih drugih izvora osim Evlija Čelebine Sijahatname, u kojoj Evlija kaže da je Hasan umro u Budimu kao tamošnji defterdar i da je otuda njegovo tijelo prenešeno u Foču i sahranjeno u turbetu njegove džamije. Glede mjesta gdje je Hasan pokopan Evlija svakako griješi, jer kako vidimo u zasebnom turbetu kod Aladže pokopan je dobrotvorov sin Ibrahimbeg, a Hasan Nazirov grob se nalazi u istom dvorištu, ali pred mihrabom džamije.

10

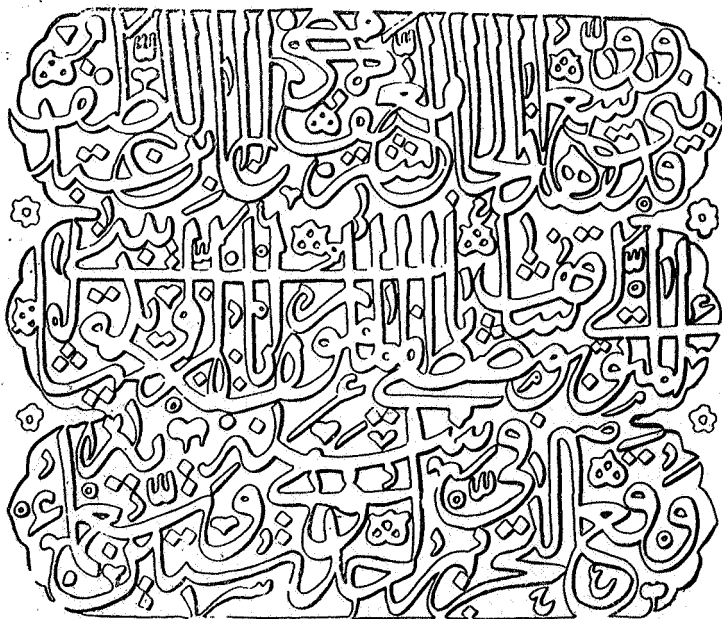
961 = 1553/54

NATPIS NA MUSTAFA-PAŠINOJ DŽAMIJI U FOČI

Ovaj je natpis napisan na arapskom jeziku u prozi i isklesan na kamenoj ploči veličine 70 × 80 cm. Pismo dželi-sulus. Slova izbočena i mjestnično vokalizirana. Ploča na kojoj se nalazi ovaj natpis smještena je u Vakufskom povjerenstvu u Foči, a sve do 1947 godine nalazila se uzidana nad glavnim ulazom u ovu džamiju.

Izdanja: Evlija Čelebi, Sijahatnamesi VI 1315, 433 nepotpun prepis i prevod natpisa. Up. Kemura, GZM XX (1908), 312.

¹ Arapska riječ Nazir znači nadzornik, kontrolor. Ovaj se naslov davao ministrima, a konačno označuje i vrhovnog upravitelja rudarstva u jednoj pokrajini. Naš dobrotvor bio je upravitelj rudarstva u Bosni.

قد بنى ووسع هذا الجامع الشريف محمد آغا ابن عبد اللطيف
 المنولى بوقف مصطفى باشا المأمور بان بنى من الزوائد ما يشا
 وقع التحرير فى سنة احدى وستين وتسعمائه

Ovu časnu džamiju obnovio je i proširio Mehmed-aga, sin Abdulatifov, mutevelija Mustafa-pašina vakufa, koji je (mutevelija od strane vakifa) ovlašten da može graditi što želi. Ovo je napisano u godini devet stotina šezdeset i prvoj (počinje 7 XII 1553 do 25 XI 1554).

Sjeverozapadno od Aladže, a u njenoj neposrednoj blizini postojala je Mustafa-pašina džamija, koja je u toku prošlog svjetskog rata jače oštećena bombardovanjem i konačno porušena 1947 godine.

Evlija Čelebija u svom putopisu naziva ovu džamiju Emir Mehmedaginom džamijom, a ujedno kaže, da je u narodu poznata kao Pašina džamija. Evlija glede imena osnivača ove džamije griješi. To vidimo i iz toga što je on u svom prepisivanju ovog natpisa ispuštao upravo onaj dio natpisa iz kojeg saznajemo da je Mehmed-aga samo obnovio i renovirao ovu džamiju iz sredstava Mustafa-pašina vakufa, čiji je on bio mutevelija 961 godine. Pretpostavimo li da je Mehmed-aga iz svojih sredstava gradio džamiju u tom slučaju bi bio suvišan onaj dio natpisa koji nam kaže da je mutevelija Mehmed-aga ovlašten da iz sredstava Mustafa-pašina vakufa gradi što želi.

Iz riječi وسع zaključujemo, da je i prije 961 na ovom mjestu postojala manja džamija.

O Mustafi paši kao ni o ovom Mehmed-agi muteveliji njegova vakufa nema mo nikakvih drugih podataka.

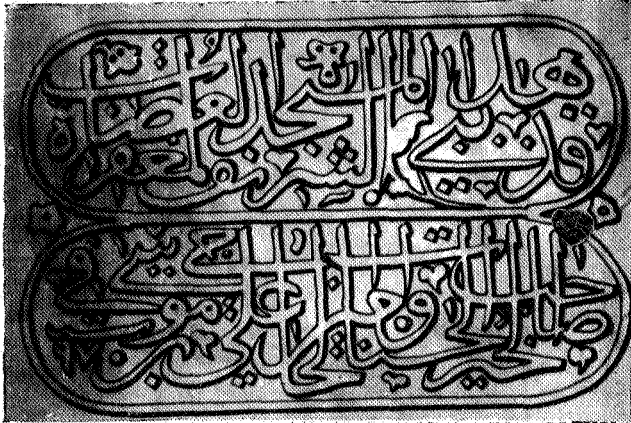
11

970 = 1562/63

NATPIS NA HADŽI ALIJINOJ DŽAMIJI U POČITELJU

Natpis je sastavljen na arapskom jeziku u prozi i uklesan pismom sulus na kamenoj ploči veličine 35 × 52 cm. Ploča s natpisom ranije je stajala u džamiji, pa je g. 1948 postavljena na svoje mjesto nad ulazom u ovu džamiju.

Izdanja: Evliya Čelebi, Sejahatnamesi VI (1315), 476. (Pogrešan i nepotpun prepis natpisa). Up. Kemura GZM XX (1908), 325.

قد بنى هذا المسجد الشريف لمغفرة العصاة
صاحب الخير واجر الحسنات الحاجى على بن موسى
فى سنة ٩٧٠

Ovaj časnî mesdžid sagradi za oprost grijehnikâ dobitvor Hadži Alija, sin Musa-ov. Godine 970 (između 31 VIII 1562 i 20 VIII 1563).

U prepisu Evlija Čelebije potpuno su ispuštene riječi لمغفرة العصاة, a pogrešno prepisane الجامع mj. المسجد; الطيرات mj. الخير. Osim toga Evlija iza imena Musa-ovâ stavlja riječ انا što je suvišno, jer u originalu te riječi nema. I godina je kod njega pogrešno preračunata u 971 mj. 970.

U originalu natpisa riječi الحاجى و العصاة trebalo bi po pravopisu arapskog jezika pisati الحاج و العصاة.

Prema gornjem natpisu ovu džamiju sagradio je Hadži Alija, sin Musaov.

Ona se međutim, u kasnijim izvorima i u narodu naziva Šišman Ibrahim-pašina džamija. Šišman Ibrahim-paša je unuk dobrotvora Hadži Alije. On je vjerovatno vršio neke opravke džamije ili je na mjestu stare Hadži Alijine podigao novu džamiju. Ibrahim-paša je 1075 (1664) postao jeničarski aga, sljedeće godine vezir i valija u Sivasu, a 1667 u istom svojstvu premješten je u Misir gdje umre 1668. O tome vidi: H. Kreševljaković, Kalendar Narodna uzdanica« II (1934), str. 37—39.

12

971 = 1563/64

NATPIS NA DŽAMIJI MUHAMED SPAHIJE U LIVNU

Ovaj natpis sastavljen je u tri stiha na arapskom jeziku i uklesan pismom ta'lik na kamenoj ploči (veličine 35 × 70 cm) uzidanoj nad ulazom u džamiju. Natpis je prvobitno bio pozlaćen pa je kasnije premazan masnom crnom bojom.

Izdanja: Evliya Čelebi, *Siyahatnamesi V* (1315), 443 (nepotpun prepis natpisa). Up. Kemura GZM XX (1908), 197;

A. Aličić, *Livanjske džamije*, Glasnik Ivz. IX (1941), 381 (prepis i prevod natpisa).

محمد سپاهی بن عبد الله	بنی مسجدًا ابتغاء الله
ليصلي فيه ويذكر الله	بمال طيب حلال كسبه
ليكن مقبولا حسنا عند الله	في سنة تسعماية احدى وسبعين

Sagradi (ovaj) mesdžid u ime boga
 Muhamed Spahija, sin Abdulahov,
 iz čistog i na dozvoljen način stečenog imetka,
 Da bi se u njemu (mesdžidu) molilo i bog spominjao,
 U godini devet stotina sedamdeset i prvoj
 Neka je kod boga lijepo primljen.

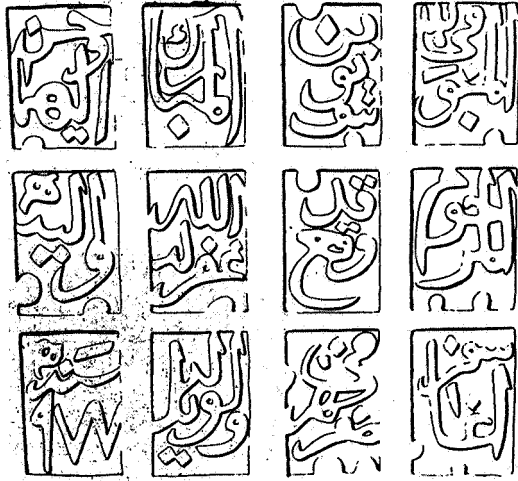
Hidžretska godina 971 počela je 21 VIII 1563 i trajala do 8 VIII 1564. O Muhamed Spahiji osnivaču ove džamije nemamo više nikakvih podataka. Ova je džamija u narodu poznata pod imenom Perkuša. Džamija je u toku prošlog rata stradala tako da od nje danas postoji još samo munara i oštećeni zidovi.

13

977 = 1569/70

NATPIS NA NADGROBNOM SPOMENIKU SEFER-AGE S. JUSUFOVA
U USTIKOLINI

Natpis je sastavljen na arapskom jeziku u prozi i ispisan reljefno običnim neshom na uzglavnom nišanu Sefer-age sina Jusufova. Nadgrobnni spomenik na kome je isklesan ovaj natpis nalazi se u dvorištu Turhan Emin-begove džamije u Ustikolini.

التوفى للرحوم سفر اغا بن يوسف قد وقع
في شهر صفر المبارك غفر الله له ولوالديه
واحسن اليهما واليه سنة ٩٧٧

Umri, (od boga) pomilovani Sefer-aga, sin Jusufov. Ovo se dogodi u blagoslovljenom mjesecu saferu. Neka bog oprost i (grijehe) njemu i njegovim roditeljima i neka ih nagradi. Godine 977 (= 16 VI 1569 do 5 VI 1570).

O Sefer agi, osim ovog natpisa, drugih podataka nemamo.

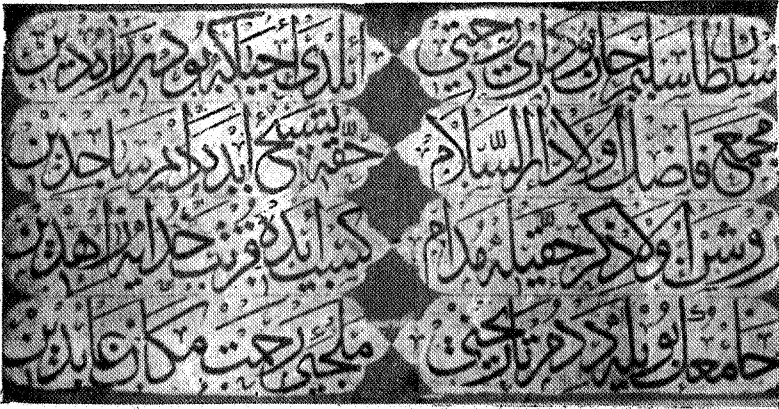
14

980 = 1572/73

NATPIS NA CAREVOJ DŽAMIJI U ROGATICI

Ovaj natpis nalazio se nad ulazom u sultan Selimovu džamiju u Rogatici, koji je uništen zajedno sa džamijom godine 1944 prilikom bombardiranja Rogatice.

Moje izdanje ovog natpisa priredeno je po fotografskom snimku natpisa koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, br. 2650.

ایلدی اَحیَا که بو در راه دین
 حقه تَسْبِیح ایدِه دَایم ساجدین
 کَسب ایدِه قُربت خُدايه زاهدین
 مَلجِي رَحمت مَکان عَابِدین

سلطان سلیم خان بوداری رحمتی
 مجمع فاضل اولاً دار السلام
 روشن اولاً ذکر حقیقه مدام
 جامعک بویله ددم تاریخی

Sultan Selim-han podiže ovaj hram (božje) milosti,

Da bude put vjери,

Da bude stjecište i kuća spasa dobrih ljudi.

Neka u njoj uvijek slave istinitog (boga) oni koji ničice padaju,

Neka se (u njoj) askete uzdižu bogu.

Džamiji rekoh hronogram ovako:

»Stjecište milosti, boravište pobožnih ljudi«.

Brojčana vrijednost pojedinih slova hronostihа daje nam godinu 980, kako to vidimo iz sljedećeg njihova zbira: $3 \text{ م} = 120 + \text{ل} = 30 + \text{ج} = 3 + 2 \text{ ی} = 20 + 3 \text{ ا} = 3 + \text{ر} = 200 + \text{ح} = 8 + \text{ت} = 400 + \text{ك} = 20 + 2 \text{ ن} = 100 + \text{ع} = 70 + \text{ب} = 2 + \text{د} = 4 = 980$ (počinje 14 V 1572 — 2 V 1573).

U natpisu manjkaju dijakritički znaci na nekim riječima. Tako riječ خان treba pisati خان i prva riječ u zadnjem stihu napisana je جامعک a treba جامعک. Osim toga u prvom polustihu natpisa stoji napisano داری a treba دار.

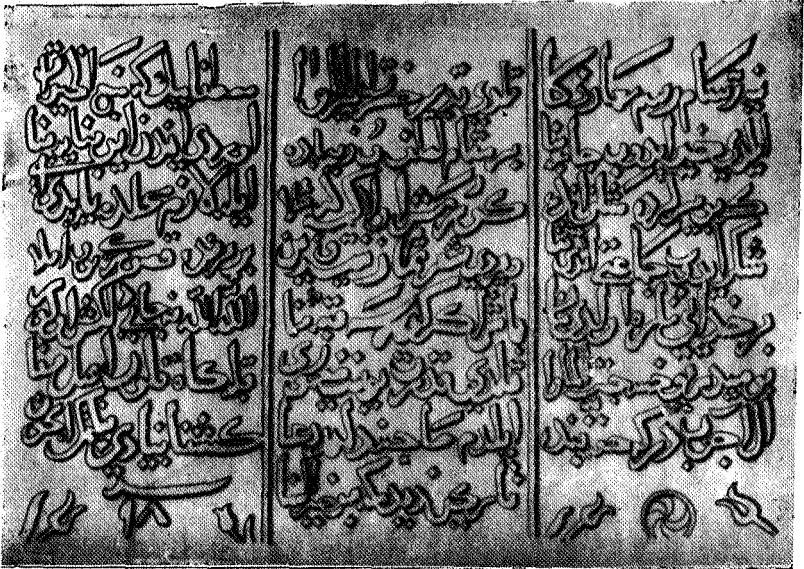
Ovu je džamiju sagradio Selim II (1566—1574). Od nje se danas vide samo temelji, a nalazila se u jugozapadnom dijelu Rogatice pod brdom Hrid, u kvartu Toplik. Imala je dosta visoku i lijepu munaru.

NATPIS NA MUSTAFA-BEGOVOJ DŽAMIJI U LIVNU

Ovaj natpis sastavljen je u 11 stihova na turskom jeziku, a isklesan na kamenoj ploči veličine 70 × 87 cm. Ploča na kojoj se nalazi natpis prepuknula je na više mjesta, ali su slova ostala neoštećena. Jedino je oštećena brojka 5, koja stoji na mjestu jedinica u godini natpisa. Pismo neujednačen i dosta zbijeno napisan nesh, pa usljed toga i teško čitljiv. Slova izbočena.

Izdanja: Evliya Čelebi, Sejahatnamesi V (1315), 449 (hronostih natpisa). Up. S. Kemura GZM XX (1908), 197;

Ahmed Aličić, Livanjske džamije, Glasnik IVZ IX (1941), 384 (pogrešan prepis natpisa).

قلدی تدبیر حضرت امیر اللوا
ایلدی خیر ایدوب جامعه بنا
اوردی اندن ابو بنایه بنا
کورمش اولاکسه له مشلا
شکر ایدوب جماعتی ایدی ثنا

نیه رسام رسم نهاد ذکا
مصطفای بیك که منبع الخیرات
بر مقام لطف و زیبا ده
که بو پرده مثانی اتک
ایله لازم محله یاپیدی انی

برینده قصوری یوق املا	ویدی شعر تمام زینت و زین
باش اگر کورسه قبهٔ منا	بر خدائی نلر اولدی مان
بو میدر بوخسه جنت الماوا	الله نه جایی دلکش اولور
قبله کاه قلوب اهل صفا	قلدی قدرت بو بیت معموری
ایلدیم صاحبنه دلدن دعا	الاجورد در که حقه بند
تاریخن دید مکه بو خیر البنا	کشفیا بنیادی بیلمک ایچون

سنه [۱۵۰۹]

Što bi vješti slikar naslikao,
 To naumi njegovja ekselencija, zapovjednik live,
 Mustafa-beg, osnivač zadužbina.
 Vršeci dobro djelo sagradi džamiju.
 Na jednom ugodnom i krasno mjestu,
 Postavi temelj divnoj-zgradi,
 Kojoj u ovim krajevima ravne,
 Niko do sada vidio nije.
 Podigao je (džamiju) na mjestu podesnom za narod.
 Njezini posjetioci zahvaljuju bogu i slave ga.
 Ovaj potpuni hronostih još je više ukrasi,
 (Jer) u njemu nema pravopisnih grešaka.
 To je divna božja kuća,
 Ako joj pogledaš kube čini ti se da gledaš nebeski svod.
 Bože! kako postade privlačno ovo mjesto,
 Da li je to (džamija) ili rajsko naselje
 Božja moć učini ovaj dobro posjećeni hram,
 Mjestom gdje se srca iskrenih vjernika okreću prema kibli.
 Ona je (džamija) lazurit, koji je veza s bogom.
 Od svega srca blagoslovih dobrotvora.
 O Kešfija, da bi bio poznat datum (njezine) gradnje:
 »Rekoh, ovo je najbolja zgrada«.

98(5).

Hronogram je ovoga natpisa sadržan u riječima بویخیر البنا a brojčana vrijednost pojedinih slova njegovih daje nam godinu 985 kako to vidimo i iz ovog zbira: 2 د = 8 + 2 م = 20 + 2 ی = 40 + ک = 20 + ج = 5 + 2 ب = 4 + و = 6 + خ = 600 + ر = 200 + 2 ا = 2 + ل = 30 + ن = 50 = 985 (počinje 21 III 1557 = 9 III 1578).

U Sejahatnami Evlija Čelebijinoj stoji godina 975 mjesto 985.

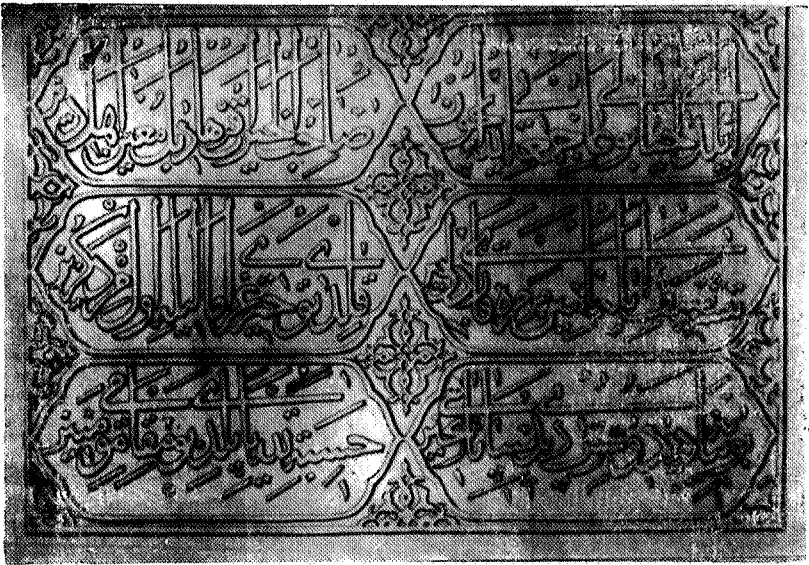
U narodu je ova džamija poznata pod imenom Lala-pašina džamija.

987 = 1579/80

NATPIS NA FERHADIJI DŽAMIJI U BANJOJ LUCI

Ovaj natpis u tri stiha na turskom jeziku isklesan je na kamenoj ploči veličine 65 × 85 cm, koja je uzidana nad glavnim ulazom u ovu džamiju. Natpis je mjestimično vokaliziran i ukrašen. Pismo lijep sulus.

Izdanja: Asim Muftić, Moschee und Stiftung Ferhad paša's in Banja Luka, Leipzig 1941, str. 1—2 (prepis i prevod natpisa).

ایلدی اِحیا بو عالی جمعه بی الله ایچون
 صاحب الخیرات فرهاد بک مین اهل دین
 نشته سیف ایله تأمین مرمه قازدی دلیر
 قلدی بو خیری غزاً مالیه اول مرد کزین
 بویتا یه ده دوشوب دیدی سپاهی تاریخین
 حسبه لله یاپلیدی بو مقامی موینین

Ovu velebnu bogomolju podiže u ime boga,
Dobrotvor Ferhad-beg, pomagač vjernika.

Žednim mačem uklesa u mramor svoje junačko ime,
Sa ratnim imetkom podiže dobro taj odabrani muž.

Spahija prispjevši građevini reče joj hronogram:

»U ime boga sagrađeno je ovo mjesto za vjernike.«

Godina 987 sadržana je u brojčanoj vrijednosti pojedinih slova hronograma, kako nam to svjedoči i sljedeći njihov zbir: ح = 8 + س = 60 + 3 ب = 6 + ت = 400 + 3 ل = 90 + ه = 5 + 4 ی = 40 + 2 ا = 2 + د = 4 + 2 و = 12 + 4 م = 160 + ق = 100 + 2 ن = 100 = 987. (Počinje 28 II 1579 — 16 II 1580).

Ovu džamiju sagrađio je Ferhad-beg (kasnije paša) Sokolović, posljednji bosanski sandžak i prvi beglerbeg. On je osnivač Donjeg Šehera, u Banjoj Luci gdje je pored džamije sagrađi još mnoge zadužbine. Što je za Sarajevo Gazi Husrev-beg, to je za Banja Luku Ferhad-paša Sokolović.

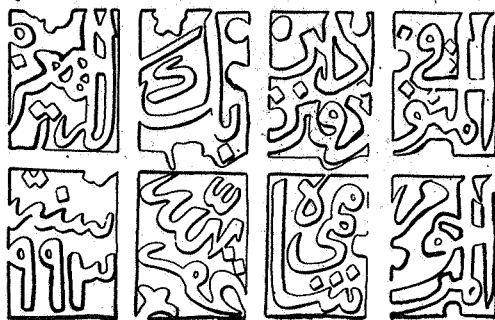
I ovaj natpis potvrđuje Pečevićin navod da je Ferhad-beg podigao svoje zadužbine od otkupnine mladog Herberstaina, koja je po Pečevići iznosila 30.000 dukata.

17

993 = 1585

NATPIS NA NADGROBNOM SPOMENIKU MEMIŠAH-BEGA U FOČI

Natpis je sastavljen na arapskom jeziku u prozi i napisan običnim suslus pismom isklesanim na uzglavnom nišanu kvadratne osnove (12 × 12 cm, vis. 130 cm) na sve četiri njegove strane u 8 četvornih polja (velič. 10 × 12 cm). Nadgrobni spomenik na kome se nalazi ovaj natpis situiran je u dvorištu Memi Šah-begove (»Nazorove«) džamije u Gornjem Polju u Foči.

المتوفى المرحوم دفتر دار ممی شاه بک غفر الله

له (والمؤمنين) اجمعين سنة ٩٩٣

Umrli, (od boga) pomilovani defterdar Memi Šah-beg. Neka bog oprost (grijehe) njemu (i) svima (vjernicima). Godine 993 (= 3 I do 22 XII 1585).

Po stilizaciji arapskog jezika u ovom natpisu izraz **اجمعين**, koji stoji iza riječi **له عفر الله له** bio bi suvišan, jer nema na što da se odnosi. Ako između riječi **اجمعين** i **له عفر الله له** stavimo **والمؤمنين**, tek tada bismo dobili potpun smisao rečenice. Vjerovatno je ova riječ **والمؤمنين** ispuštena prilikom pisanja odnosno klesanja ovog natpisa.

O Memi Šah-begu pored godine smrti za koju znamo iz ovog natpisa poznato nam je još samo to, da je bio bosanski defterdar i da je sagradio džamiju u Gornjem Polju u Foči. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci ima nekoliko rukopisa, donešenih ovamo iz Foče, koji su bili vlasništvo Memi Šah-begova vakufa, a postali su vlasništvo njegova vakufa nakon smrti Memi Šah-begove.

18

993 = 1585

NATPIS NA NADGROBNOM SPOMENIKU NEKE RUKIJE U ROGATICI

Ovaj je natpis stajao na nadgrobnom spomeniku neke Rukije, kćeri Alijine. Nišan na kome je bio isklesan natpis nađen je u zemlji prilikom kopanja novog groba u dvorištu Careve džamije u Rogatici.

Prepis i crtež natpisa ustupio mi je Alija Bejtić.

قد ماتت رقيه بنت علي سنة ٩٩٣

Umrla je Rukija, kći Alijina, Godina 993 (traje od 3 I — 22 XII 1585).

19

996 = 1587/88

NATPIS NA DUKATAROVOJ DŽAMIJI U LIVNU

Iz Sejahatname Evlija Čelebije saznajemo da je ovaj natpis stajao nad ulazom u džamiju Dukataru Hadži Ahmeda u Livnu. Za ovu džamiju Evlija kaže da se nalazi blizu čaršije. Međutim, danas se na mjestu natpisa, kojeg spominje Evlija nalazi drugi noviji natpis iz g. 1302 (1885). On se odnosi na popravak ove džamije. Taj novi natpis ispisan je mastilom na kamenoj ploči. Nije poznato kojom prilikom je nestalo prvobitnog natpisa.

Izdanja: Evliya Čelebi, Seyahatnamesi V (1315), 449 (prepis natpisa).
Up. S. Kemura, GZM XX (1908), 197;

Ahmed Aličić, Livanjske džamije, Glasnik IVZ IX (1941), 391 (prepis i prevod natpisa prema Evlija Čelebiji).

لطف خلقه ابريچك اتمامه هاتف ادايدى
مسجدك تاريخ كوني نعم دار المتقين

٩٩٦

S božjom milosti, prispjevši njezinu dovršetku (džamije), neznani reče:
Hronogram ovoj džamiji je: »Divna li je kuća pobožnih ljudi«.

Godina 996

Hronogram natpisa sadržan je u riječima «نعم دار المتقين», a brojčana vrijednost pojedinih njegovih slova daje nam sljedeći zbir: $2 \text{ ن} = 100 + \text{ع} = 70 + 2 \text{ ر} = 80 + \text{د} = 4 + 2 \text{ ا} = 2 + \text{ر} = 200 + \text{ل} = 30 + \text{ت} = 400 + \text{ق} = 100 + \text{ى} = 10 = 996$. (Počinje 2 XII 1587 — 19 XI 1588).

U prvoj polovici stiha ovog natpisa kod Evlije je štampana riječ ايدى mj. ديدى.

Mislim da je gornji tekst samo dio natpisa. Na takvo mišljenje me upućuje i to što Evlija Čelebija navodi ime osnivača džamije. On je to ime vjerovatno pročitao u natpisu. Osim toga Evlija nam i sa još dvaju džamija u Livnu donosi samo prepise hronostiha.

Dakle, prema Evlija Čelebiji znamo da je ovu džamiju sagradio neki Dukatar Hadži Ahmed, o kome nemamo više nikakvih podataka. Možemo jedino zaključivati da je Hadži Ahmed bio bogat čovjek i pretpostavljati da je bio rodnom iz Livna pa je s ovim objektom želio da ukrasi svoje rodno mjesto. Džamija Hadži Ahmeda Dukataru u narodu poznata pod imenom »Glavica«, nalazi se na najljepšem položaju starog Livna, na jednom brdašcu s kojeg se pruža krasan vidik na okolinu.

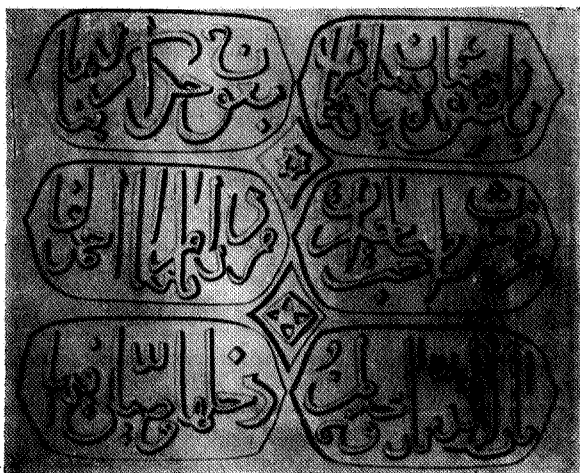
U ovoj džamiji i njezinoj arhitekturi vidi opširnije kod Aličića.¹

¹ N. d. 390—395.

998 = 1589/90

NATPIS NA AHMEDAGINOJ DŽAMIJI U VITEZU

Ovaj natpis sastavljen je u tri stiha na arapskom i perziskom jeziku i isklešan na kamenoj ploči (veličine 50 × 50 cm) uzidanoj nad ulazom u ovu džamiju. Podloga natpisa premazana bijelo, a slova obojena crno. Pismo dosta neispisan nesh. Slova izbočena:

بعون خدا کرد بناها

مرد دانا بنام احمدغا

دخلها و صلی فیها

بان^{۱۹} مؤمنان سد جای آئینا

فخر غزات صاحب خیرات

بارک الله تاریخه و لمن

.....

(On je) ponos boraca, dobrotvor,

Mudri čovjek po imenu Ahmedaga.

Neka bog blagoslovi njezin hronogram: »i onog,

Koji uniđe i pomoli se u njoj«

Brojčana vrijednost pojedinih slova hronograma po ebdžedu daje nam godinu 998, kako to proizlazi i iz sljedećeg zbira: 2 و = 12 + 3 ل = 90 + م = 40 + ن = 50 + د = 4 + خ = 600 + 2 ه = 10 + 2 ا = 2 + ص = 90 + 2 ی = 20 + ف = 80 = 998. (Počinje 10 XI 1589 — 29 X 1590).

Ahmedagina džamija u Vitezu kod Travnika sa unutrašnjim prostorom 10 × 10,5 m vrlo je interesantna građevina. Njezinu građu sačinjavaju lijepo tesani kvadri mekog i tvrdog kamena. Na mnogim se vide okrugle udubine s tragovima olova. I predvorje džamije popločano je isto tako isklesanim kamenom. Postoji narodna predaja po kojoj je neki Ibni Sinan od cara dobio naređenje da u kratkom roku sagradi ovdje džamiju. On je porušio jedan stari most i od njegova materijala podigao džamiju. Kada je car zato doznao kaznio je Ibni Sinana oduzimanjem imetka, radi toga što je porušio most.

Na osnovu toga moglo bi se pretpostaviti da je za izgradnju ove džamije upotrijebljen materijal sa starog rimskog mosta koji se nalazio kod Han-Divjaka (1,5 km zapadno od Viteza), čiji su se obalni stupovi vidjeli još potkraj prošlog stoljeća.

Narodna predaja o Ibni Sinanu mogla bi se dovesti u vezu sa dobrotvorom Ahmed-agom na taj način, da je Ahmedaga bio sin Sinanov.

U originalu ovog natpisa manjkaju kod nekih riječi izvjesni diakritički znaci, kao što to vidimo iz faksimila natpisa. Međutim u prepisu natpisa vidi se kako sam dotične riječi pročitao. Osim toga kod riječi اثنا po pravopisu arapskog jezika suvišan bi bio ا, kojeg sam u prepisu radi toga stavio u uglastu zagradu.

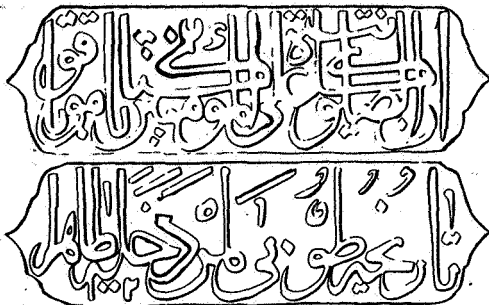
21

1002 = 1593/94

NATPIS NA KADI OSMANOVOJ (ŠEHOVOJ) DŽAMIJI U FOČI

Ovaj natpis je sastavljen na arapskom jeziku u prozi i isklesan na kamenoj ploči veličine 35 × 78 cm nad ulazom u ovu džamiju. Pismo dosta lijep i krupan nesh.

Izdanja: Evliya Čelebi, Sijahatnamesi VI 1315, 431 (hronogram natpisa). Up. Kemura, GZM XX (1908), 310.

ان الصلوة كانت على المؤمنين كتابا موقوتا
ريحه طوي لمن دخله طاهرا

سنه ١٠٠٢

Vjernicima je naređeno da u određeno vrijeme obavljaju namaz (molitvu).

Kronogram njezin (ove džamije) glasi: »Neka je sretan ko čist uniđe u ovu džamiju.« Godine 1002 (= 27 IX 1593 do 15 IX 1594).

Brojčana vrijednost pojedinih slova u kronogramu ovog natpisa daje nam 1002 godinu kako to vidimo i iz ovog zbira: $2 ط = 18 + و = 6 + ب = 2 + ع = 10 + 2 ج = 60 + م = 40 + ن = 50 + د = 4 + ح = 600 + 2 ه = 10 + 2 ا = 2 + ر = 200 = 1002$. Godina 1002 kako vidimo isklesana je i brojkama.

Autor se u prvom dijelu ovog natpisa poslužio rečenicom iz Kurana (Nisa, 103), a drugim dijelom je vrlo vješto izrazio kronogram gradnje džamije.

Džamija na kojoj se nalazi ovaj natpis situirana je na sastavu dvaju ulica u blizini gornjeg porušenog mosta preko Čehotine. Iz natpisa saznajemo da je džamija podignuta 1593/94 godine. Narod ovu džamiju naziva Šehovom džamijom. Međutim iz Evlija Čelebina putopisa i drugih raznih dokumenata vidimo da je njezin osnivač neki kadija Osman ef. Zakladnica džamije nije sačuvana.

Ova džamija iako građena od ćerpića spada u solidno rađene i umjetnički opremljene građevine turskog doba. Karakteristično je kod ove džamije to što ima dva mihraba, ljeskova vrata i munaru sa lijeve strane zgrade. Munara džamije je kamenita i lijepo ornamentisana u postolju i ispod šerefeta, koje je perforirano.

22

1003 = 1594/95

NATPIS NA DEFTERDAROVOJ DŽAMIJI U BANJOJ LUCI

Ovaj je natpis sastavljen u četiri stiha na turskom jeziku i isklesan na kamenoj ploči veličine 70 × 75 cm, uzidanoj nad-glavnim ulazom u džamiju. Pismo ta'lik, slova izbočena.

بو جامعی چون یابدی اول محسن خیر آثار
 مرضاة خدا ایچون مالنی ایدوب ایثار
 بر صرخ لطیف اتدی و بر صنع شریف ایدی
 الاجر علی الله ذیر سرین ایدیچک ابرار
 عفو ایلیه لطفندن کم رحمتی واسع در
 مجموع خطیات و ذنبی انک غفار
 بو جامع زیبا یه آبانه دلیم تاریخ
 هاتف ددی ای سنبری دی جامع دفتردار
 سنه ثلاث والف

Zrtva dobrih djela kada sagradi ovu bogomolju,
 Radi božjeg zadovoljstva potroši svoj imetak,
 Napravi lijepu građevinu, koja postade časno mjesto,
 (A) nagrada je od boga, (jer) će to (mjesto) biti utočište dobrih ljudi.
 Neka od svoje dobrote oprostí mu onaj čija je milost velika.
 Sve pogreške i grijehé njegove (oprosti mu) ti koji mnogo praštaš
 Ovoj lijepoj džamiji kako da kažem hronogram?
 Nevideni glas mi dobaci: Reci: »Džamija Defterdareva«.
 Godina hiljadu i treća.

Hronogram ovog natpisa sadržan je u riječima «جامع دفتردار» čija brojčana vrijednost iznosi 1003, kako to vidimo i iz sljedećeg zbira: $ح = 3 + 2 ا = 2 + م = 40 + ع = 70 + 2 د = 8 + ف = 80 + ت = 400 + 2 ر = 400 = 1003$. (Počinje: 16 IX 1594 — 5 XI 1595). Pored hronograma godina 1003 označena je i slovima ispod teksta natpisa.

Iz faksimila ovog natpisa vidi se da na nekim slovima pojedinih riječi manjkaju u originalu diakritički znaci. Kako sam te riječi pročitao označeno je u prepisu.

U prvoj polovini drugog stiha riječi مصرح napisana je مصرخ sa tačkom na slovu ح što je, mislim, suvišno jer مصرخ znači vikati, a to značenje ne bi odgovaralo ovoj stilizaciji.

Osnivač je ove džamije Hasan Defterdar, bosanski timar-defterdar (lenski vitez), savremenik i lični prijatelj Ferhad-paše Sokolovića. Pretpostavlja se, da je ovaj dobrotvor porijeklom Arnaut, pa je otuda i njegova džamija u narodu nazvana Arnaudija. Hasan Defterdar sahranjen je u posebnom turbetu pokraj svoje džamije, a koja je situirana u Donjem Šeheru, kojih 400 m sjeverno od Ferhadije džamije.

Gornji natpis spjevao je pjesnik Sebzija. Na Ferhad-pašinoj zakladnici iz godine 995 (1586/87) nalazi se kao prvi potpisnik Sebzi Čelebi, sin Abdurahmana. To nam pokazuje, da je Sebzija bio učen i uvažen čovjek. Pretpostavlja se, da je on i autor Ferhad-pašine vakufname. Prema tomu spomenuta vakufnama i ovaj natpis upućuju nas na to da je Sebzija bio dobar stilista i vrstan pjesnik.

R É S U M É

Les inscriptions arabes et turques du 16e siècle dans quelques places de Bosnie et Herzégovine.

Faisant suite à sa publication d'inscriptions orientales, l'auteur y traite les inscriptions arabes et turques des places suivantes en Bosnie et Herzégovine: Banja Luka, Foča, Livno, Moštar, Počitelj, Rogatica, Travnik, Ustikolina et Vitez.